

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra praktické teologie

Bakalářská práce

Kriminalita mládeže

Vedoucí práce: Mgr. Jana Šimečková

Autor práce: Miloslava Dlouhá

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Akademický rok: 2006/2007

2007

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem Kriminalita mládeže vypracovala samostatně s využitím uvedené literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47 b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách.

.....

Poděkování:

Ráda bych poděkovala paní Mgr. Janě Šimečkové za to, že se ujala vedení mé bakalářské práce, za rady, konzultace, trpělivost a čas, který mi věnovala.

OBSAH

1. Úvod	5
2. Osobnostní charakteristika mladistvého	9
3. Příčiny kriminality mladistvých	12
3.1 Osobnostní faktory	14
3.2 Sociální faktory	16
4. Problematika osob romského původu	23
5. Specifické znaky trestné činnosti mládeže	24
6. Prevence kriminality mladistvých	26
7. Způsoby intervence	28
8. Trestně právní kontrola kriminality	31
9. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže	34
10. Výzkum	36
10.1 Úvod a východiska výzkumu	36
10.2 Metodika výzkumu	36
10.3 Cíl a předmět výzkumu	36
10.4 Dotazník	37
10.5 Vyhodnocení výzkumu	38
11. Závěr	42
12. Seznam použité literatury	43
13. Abstrakt	44

1. Úvod

Pro svou bakalářskou práci jsem zvolila téma Kriminalita mládeže. Pracuji jako vychovatelka ve Výchovném ústavu pro mládež a s problematikou mladistvých prvopachatelů trestné činnosti a jejich resocializací se zabývám prakticky. Kriminalita mládeže není homogenní oblastí a převýchovný (reedukační) proces se svými metodami a postupy tvoří těžiště práce v převýchovných zařízeních, a jejich cílem je resocializace – opětovné úplné zapojení jedince do společnosti. Předmětem mé práce je etopedie – samostatný obor speciální pedagogiky, která řeší poruchy chování z pohledu pedagogického. Zabývá se etiologií, projevy, výchovou, možnostmi nápravy i prevencí mravně narušených jedinců. Pod souborný název poruchy chování řadíme skupinu odchylek od normálního, průměrného chování. Některé z těchto poruch jsou časté, jiné vzácné. Také jejich závažnost je různá. Závisí na frekvenci, na její intenzitě, na věku osoby, u které se projevuje, a také na podstatě poruchy. Podkladem těchto poruch bývá většinou celý soubor vnitřních a vnějších vlivů. Velký význam pro prognózu a léčebná opatření má skutečnost, zda mezi těmito nepříznivými vlivy převládá podíl choroby nebo struktury osobnosti, nebo vnější, převážně výchovný moment.¹

Kriminalita obecně je vážným společenským problémem. Všechny lidské společnosti měly a mají normy určující žádoucí chování lidí. Je to rozsáhlý soubor psaných a nepsaných pravidel a zvyklostí. Normám, na nich nejvíce záleží, jsou přiřazeny sankce uplatňované při překročení obecně známé meze. Normy i sankce jsou určovány hodnotovými důrazy určité společnosti. Představa o normách a přiměřených sankcích je proměnlivá i historicky. U nás se v minulosti nemohly všechny trendy prosadit proto, že jim chybělo zázemí demokratického politického systému. Po změně společenského režimu se náš stát stal státem demokratickým a od té doby zkouší srovnat krok se západními demokraciemi. Jedním z nejzávažnějších problémů v boji s kriminalitou je trestná činnost mládeže. Mladí pachatelé rozšiřují okruh osob, potenciálních nositelů nebezpečí páchání trestné činnosti i v budoucnosti. Kriminalita mládeže, jako součást kriminality vůbec, je negativní sociální jev charakterizovaný porušováním právního řádu, jehož subjekty jsou mladí lidé. Trestná činnost mládeže (mám na mysli trestná činnost mladistvých a činy jinak trestné, spáchané nezletilými) je vážným společenským problémem a jejímu snižování a omezování by se proto měla v budoucnu věnovat ještě větší pozornost než doposud. Naše společnost vynakládá značné prostředky a úsilí na výchovu mládeže, mladé generace. Výchova a formování společenských postojů mládeže, jejich správného politického a angažovaného

¹ SOVÁK, M.: *Nárys speciální pedagogiky*. 1.vydání, Praha: SPN, 1980, str. 143.

přístupu k budování společnosti je nesnadnou a významnou povinností nejen rodičů, ale i vychovatelů, učitelů a všech lidí, kteří mladou generaci obklopují. Proto nesmíme nic ponechat náhodě, nic zanedbat při jejich výchově na život a vedení společnosti. Vedle rodiny, školy, pracovního kolektivu, které formují harmonický vývoj osobnosti, hrají neméně vážnou roli ve výchově člověka takové faktory, jako je vliv prostředí, ve kterém tráví svůj volný čas, a osoby, se kterými se setkává. Vedle recidivy trestné činnosti z hlediska společenské nebezpečnosti je nejzávažnějším problémem četnost, dynamika, struktura trestné činnosti mladé generace (dětí ve věku 6 – 15 let, mladistvých od 15 do 18 let, přičemž nesmíme zapomínat na mladé dospělé od 18 do 30 let). Harmonický a nerušený rozvoj každé společnosti a její další budoucnost jsou zajištěny právě zdravým, harmonickým a nedelikventním vývojem mladé generace. Výchovný proces a formování mladé generace pozitivním směrem neprobíhá a ani nemůže probíhat automaticky, a to ani za ideálních společenských podmínek. Této problematice musí být věnována soustavná pozornost ze strany všech státních, hospodářských a společenských orgánů, organizací a institucí.²

Příčiny a podmínky delikvence dětí, kriminality mladistvých i kriminality mladých jsou obdobné jako u kriminality dospělých, ale existují i zde některé zvláštnosti ovlivňující tuto kriminalitu. Je nutno konstatovat, že kriminalita dětí, mladistvých i mladých a do jisté míry i mladých dospělých má svá specifika, která zvláště vystupují do popředí ve velkých městech a průmyslových aglomeracích. Proto také v boji proti kriminalitě mladé generace, kde musí být nesporně využito všech dostupných a účinných forem boje proti kriminalitě vůbec, nastupují a prakticky se aplikují specifické přístupy. Zvláště významné je pak hledání nových specifických forem prevence, profylaxe a výchovného působení. Obecně se pod pojmem poruchy chování obvykle rozumí negativní odchylky v chování některých osob od normy. Rozdíl jsou ve stupni závažnosti normy porušujícího chování. poruchy chování podle stupně společenské závažnosti můžeme dělit na:

- chování disociální ...
- asociální chování ...
- antisociální chování ...³

Lidský život je běžně plný nejrůznějších obtíží a překážek. Schopnost přizpůsobovat se změnám a umění vyrovnat se s nimi ovlivňuje nejen způsob prožívání a chování člověka vystaveného náhlé zátěži, ale otvírá i možnosti hlubšího naplnění lidské existence. Zátěžovými a krizovými situacemi prochází téměř každý, patří k životu a je nepravděpodobné, že by se jim dalo zcela vyhnout. To, co lidi odlišuje při úspěšném

² MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 1. vydání Praha: Portál, 1998, str. 19.

³ PIPEKOVÁ, J. a kolektiv. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 1. vydání Brno: Paido, 1998, str. 193-194.

vyrovnávání s nastalými problémy, je užitá sociální strategie, způsob zacházení s vlastními silami a nabízenými možnostmi. Zákonné normy porušují lidé v každém věku, ovšem ne všechny jedince lze za tato porušení trestně stíhat. Naše právní úprava umožňuje na přestoupení zákona stíhat až ty, kteří dovršili věk patnácti let a zvýšení horní hranice výjimečného trestu pro mladistvé nad patnáct let. Mladistvými jsou z hlediska speciálně pedagogického nazývané osoby mezi 15. a 18. rokem, tj. až do dovršení dospělosti. Trestná činnost dětí a mladistvých se v mnoha ohledech liší od trestné činnosti ostatních věkových skupin pachatelů. To je dáno stupněm psychického a somatického vývoje, vlastnostmi, zkušenostmi i motivy k páčání trestné činnosti. Mládež páchá trestnou činnost častěji se spolupachateli a ve skupině. Trestná činnost je ve většině případů páčána živelně pod vlivem momentální situace. Převládá emotivní motivace oproti rozumové. Impulsem pro trestnou činnost je v řadě případů alkohol, případně jiná návyková látka zvyšující agresivitu a nepřiměřené reakce. Příprava trestné činnosti je nedokonalá, obvykle schází prvek plánování, častá je i nedostatečná příprava vhodných nástrojů ke spáchání trestného činu. Trestná činnost se vyznačuje neúměrnou tvrdostí, která se projevuje devastací, ničením předmětů a znehodnocováním zařízení. Některé znaky způsobu spáchání trestné činnosti souvisejí se somatickými znaky pachatele, např. vyšší rychlostí pohybu, mrštnosti, obratnosti, menší postavou a nižší váhou. Výběr předmětu útoku je určován jiným hodnotovým systémem než u dospělých. Mladí pachatelé často odcizují předměty, které momentálně potřebují, nebo které se jim vzhledem k věku líbí (např. automobily, motocykly, videa, televizory, oblečení, zbraně, alkohol, cigarety, léky apod.). Věci získané z trestné činnosti bývají rozdělovány ve skupině. Finanční prostředky se zpravidla utrácejí společně. Při dělení je patrná hierarchie a podíl na spáchané trestné činnosti.⁴

Kriminologické výzkumy a zkušenosti sociálních pracovníků, policistů, trestních soudců, státních zástupců a personálu výchovných ústavů a věznic potvrzují, že pachatelé trestné činnosti mají celou řadu společných sociálních charakteristik a společných zkušeností, které do značné míry předurčují jejich asociální vývoj. K nejtypičtějším patří disfunkční rodina, změna opatrovnických vztahů v dětství a dospívání (např. umístění do ústavní výchovné péče), problémy související se školní docházkou, ztroskotání v povolání, generační úpadek, nízký sociální statut, sociální a kulturní vyloučení, nestrukturovaný volný čas trávený převážně mimo rodinu a s vrstevníky, poruchy chování a nezvládnutelnost, snížený intelekt, drogová a alkoholová závislost, extremistické postoje apod. Specifický vliv na šíření sociálně patologických jevů mezi mládeží má nepochybně i rychlost kulturních a sociálních

⁴ MATOUŠEK, O., MATULOVÁ, A., KOPOLDOVÁ, B., CHALUPOVÁ, J., HALÍK, T. *Práce s rizikovou mládeží*. 1. vydání Praha: Portál, 1996, str. 19.

změn probíhajících v České republice. Tyto změny předstihují přirozený generační posun v řadě životních postojů, zkušeností a zvyklostí. Dosavadní sociální hodnoty a standardy jsou odmítány a pro nové chybí nejenom podmínky, ale zejména odpovídající diferencování a přístupné vzory s jasnější strukturou. Do osobního, rodinného i sociálního života se negativně promítá i identifikace s nevhodnými vzory postojů a chování, destabilizace stávajících norem a hodnot, a s tím spojený stres a nejistota. Výsledkem je zdání, že všechno je možné, případně, že nic není nemožné. Tato situace tak s sebou přináší řadu sociálně patologických důsledků – např. netrpělivou snahu rychle se přiblížit novému životnímu stylu. Ten je ovšem některými osobnostně nezralými jedinci chápán pouze jako soubor hmotných znaků, jichž je třeba dosáhnout, a to i za cenu nelegitimních metod, včetně trestné činnosti.⁵

Názory expertů na charakter a dynamiku závadového chování mládeže potvrdil, že dětští a mladiství delikventi se rekrutují převážně z rodin s kriminální zátěží, z rodin rozvrácených a sociálně a kulturně desintegrovaných. Naopak nepotvrdil obecně tradovanou hypotézu, že v ústavních zařízeních přibývá dětí z rodin společensky výše postavených. Odborníci přicházející do kontaktu s delikventní mládeží, hodnotí své klienty jako agresivnější, méně ovladatelné, méně zodpovědné, s menší mírou sebekritičnosti a odolnosti vůči stresu. Zvláště rizikovou kriminogenní skupinou jsou děti na útěku z domova a z výchovných zařízení a pak mladí lidé, kteří jsou po dovršení zletilosti propuštěni z institucionální péče. Po roce 1990 došlo k výraznému nárůstu počtu dětí a mladistvých, které byly vyšetřovány Policí ČR jako pachatelé trestné činnosti. Děti jsou nejčastěji stíhány za krádeže vloupáním do tzv. ostatních objektů (sklepy, půdy, kočárkárny, garáže apod.), poškozování cizích věcí (často sprejerství), prosté krádeže v ostatních objektech a krádeže věcí z automobilů. Když Vandalové roku 455 zpusťovali Řím, vešli do dějin tím, že město nejen vyplenili, pobili muže a znásilnili ženy, to je ostatně kolorit chování všech vítězných dobyvatelů všech národností a všech dob, ale navíc nesmyslně zničili obrovské kulturní bohatství tehdejší civilizace soustředěné v chrámech, ve veřejných budovách a v domech patricijů. Hlavním rozlišovacím znakem vandalismu jako kategorie chování jednotlivce či skupin, je nesmyslnost ničení hodnot materiální i duchovní kultury a civilizačních vymožeností. Konkrétní projevy vandalismu, které jsou pro běžného občana nepříjemné, nás obklopují prakticky všude. Ať již v primitivní formě zničených laviček, telefonních automatů, počmáraných zdí apod., nebo v nejs sofistickovanější formě počítačových virů. Je však nutno odhlédnout od jevových forem vandalismu a tázat se po motivaci vandalských činů.⁶

⁵ LABÁTH, V. a kolektiv. *Riziková mládež*. 1. vydání Praha: Slon, 21, str.20.

⁶ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 1. vydání Praha: Portál, 1998, str. 22.

2. Osobnostní charakteristika mladistvého

Mladistvý je pojem právní. Protože tito lidé nepřekročili hranici 18 let, je toto období označováno jako dospívání, tj. přechodná doba mezi dětstvím a dospělostí. E. Erikson označuje toto období jako fázi hledání vlastní identity. Podstatným znakem dospívání jsou vnitřní zmatky a bouře, variabilita, proměnlivost, které mají svůj původ jednak v probuzení pohlavního pudu, jednak v rozporech, do nichž se dospívající dostává během svých interakcí s dospělými. Dospívající se pokouší proniknout do světa dospělých, ale ten je mu dosud uzavřen a dospělí jeho snahy mnohdy neberou vážně, jednají s ním jako s dítětem. Dospívající se tomu brání, současně bojuje sám se sebou, s napětím a rozpory. Specifická je pro toto období dynamika procesů, kdy se má dítě v poměrně krátké době proměnit tělesně, psychicky, fyziologicky a společensky v odpovědného jedince. Označujeme dospívání obdobím tranzitivních změn, z nichž nejvýznamnější jsou:

- přechod od biologické nezralosti k zralosti, dokončení růstu, sexuální zralosti;
- přechod od nesamostatnosti k samostatnosti, od závislosti na dospělých k nezávislosti;
- od neodpovědnosti k morální odpovědnosti, od řízené z vnějšku k autoregulaci;
- u psychických změn je posun od převážně vnější motivace k vnitřní.

Dospívající jedinec se zabývá poznáváním své osobnosti, uvědomuje si specifické rysy své individuality, vypracovává si pro sebe novou hierarchii hodnot. Vztahy k okolí hodnotí zcela jinak než dříve. Poměr ke kázni bývá v podstatě kladný, záleží však na technice, kterou se k ní vychovává. Objevuje se hledání smyslu života, tedy zájem o filosofické i kulturní otázky. Většina dospívajících ráda debatuje a kritizuje. Zvláště se kritizuje chování dospělých a jeho rozpory s morálními zásadami, které dospělí sami hlásají. V tomto období jsou nezletilí ochotni bojovat za pravdu a nést důsledky za své přesvědčení. Jednání se více kontroluje, záliby se pěstují promyšleně, uvažuje se o volbě vhodného budoucího povolání. V zájmech jsou velké rozdíly podle osobnostních a zevních podmínek. Jako dítě chce i dospívající většinou provozovat stále nějakou činnost. Často je to mimořádná činnost, podložená touhou vyniknout, která je též jednou z charakteristik psychiky tohoto období. S poznáním vlastní identity nezaniká potřeba zařadit se mezi vrstevníky a dospělé. Zapojení do celé společnosti umožňuje nejlépe zkušenost, získaná při soužití s vrstevníky. Společenská obratnost se získává také při prožívání přátelských svazků i s jejich proměnami. Snaha dospívajících po umožnění kolektivního života ve skupině vrstevníků je typická.⁷

⁷ ČERNÍKOVÁ, V. a kolektiv. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. 1. vydání Praha: Policejní akademie ČR, 2002, str. 22.

V porovnání se záznamy z doby před několika desetiletími nastupuje somatické zrání dříve. Tvrdí se, že nehrají roli jen vlivy výživy a lepší zdravotní stav, ale téměř nepřetržitá aktivita psychiky. Dospívání je celkově chápáno a hodnoceno jako přípravné stádium na plnohodnotný život v dospělosti, příprava na profesní, partnerskou, rodičovskou a občanskou roli. Na kvalitě prožití tohoto období záleží, jak bude zvládnuta celá následující etapa dospělosti. Vývojoví psychologové zpravidla toto období člení na dvě základní fáze:

- fáze pubescence lokalizovaná mezi 11. a 15. rokem,
- fáze adolescence trvající přibližně od 15 do 20 let,

obě s určitou individuální variabilitou.⁸

Toto vývojové období lze tedy vymezit jako most mezi dětstvím a dospělostí. Z pohledu vývojové psychologie jsou diskutovány vývojové změny, které reflektuje řada teorií hlavně z pohledu splnění vývojového úkolu. Vývojový úkol je tu formulován jako vytvoření identity vlastnostního já. Neproběhne-li proces sebevymezení úspěšně, vzniká tzv. difúzní identita, nebo nezávazná identita. Adolescence je ukončena dosažením dospělosti. V našich podmínkách je jedním z důkazů dospělosti ekonomická nezávislost, tj. dokončení profesní přípravy a vstup do zaměstnání. Role zaměstnance může také přinášet mnohé problémy, způsobené rozporem mezi skutečností a očekáváním. Z hlediska kriminality je rizikovým faktorem dlouhodobá nezaměstnanost, která zpravidla souvisí s nedostatečnou nebo nedokončenou kvalifikací. Adolescence je období velmi citlivé pro rozvoj tzv. rizikového a problémového chování. Toto chování je v zásadě dvojího druhu, týká se poškozování zdraví (tělesného a duševního) nebo je spjato s ohrožením společnosti mezi současné oblasti problémového chování adolescentů zařazujeme:

- predeliktivní chování a páchání trestné činnosti;
- agrese, násilí, šikana a týrání, včetně rasové nesnášenlivosti a diskriminace některých skupin;
- užívání drog (včetně kouření a alkoholu);
- sexuální rizikové chování;
- poruchy příjmu potravy;
- sebevražedné pokusy a dokonané sebevraždy.

Pro mladistvé je charakteristická skutečnost, že osobnost ještě není zformována a není ukončen proces socializace, přesto z pohledu trestného práva je již dosaženo hranice trestné odpovědnosti. Vývinové aspekty v období dospívání představují rizikový potenciál, který se může za nepříznivých okolností výrazně podílet na vzniku různých forem poruch adaptace

⁸ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. 2. vydání Praha: Portál 2000, str. 209, 253.

a nepřiměřeného jednání. Proto je při práci s mládeží nevyhnutelné znát procesy, které v tomto období probíhají, rozumět jim a správně pracovat s pozitivním potenciálem, které dospívání nabízí. Je to období časově poměrně dlouhé a představuje proces, při kterém se jednoznačně závislý jedinec formuje na relativně nezávislého jedince, který za sebe přebírá plnou zodpovědnost. Cíle a úkoly, které by měl dospívající dosáhnout v procesu svého vývoje jsou – postupně rozvíjet svoji citovou, postojovou, hodnotovou a názorovou nezávislost, přiměřeně se emancipovat ve vztahu k rodině, vytvářet si nový vztah k autoritám, vytvářet a strukturovat vztah k vrstevníkům, rozvíjet nové významné interpersonální vztahy, integrovat eroticko-sexuální život do osobnosti jako celku, rozvíjet své životní cíle, přijímat určité životní hodnoty, tvořit si vlastní světonázor, rozvíjet pocit osobní identity, vytvořit si reálný obraz o sobě a vnitřně jej přijmout, připravit se na převzetí úplné zodpovědnosti za svůj život a životní spokojenost. Cílem, ke kterému procesy v období puberty a adolescence směřují a o který dospívající tak úzkostlivě usiluje, je samostatný, nezávislý, zodpovědný člověk, připravený plnit úkoly, vyplývající ze založení vlastní rodiny, úkoly v profesním životě, schopný vytvářet a dodržovat hodnotné interpersonální vztahy, utvořit si smysl pro realitu, který je jedním ze základních rysů dospělosti.⁹

⁹ MACEK, P. *Adolescence*. 2. vydání Praha: Portál, 2003, str. 77-78.

3. Příčiny kriminality mladistvých

Ptáme-li se po příčinách kriminality mladistvých, zjistíme, že jedna vyčerpávající odpověď není myslitelná, že tato problematika je stále otevřená. Faktem zůstává, že mezi pachateli téměř všech druhů trestných činů je dlouhodobě registrován zvyšující se podíl dětských, mladistvých a mladých dospělých pachatelů. Kriminalita mládeže roste ve všech vyspělých zemích, nicméně úroveň kriminality v nich nekopíruje úroveň ekonomické prosperity. Bohatství země je však jenom jednou z podmínek vysoké úrovně kriminality mládeže, která je zřejmě i důsledkem kulturní změny, a to zejména změny v postoji střední generace k mladým lidem. I když se dnes už nedá prokázat přímá souvislost mezi celkovým bohatstvím společnosti a úrovní kriminality mládeže, souvislost mezi příslušností ke společenské vrstvě a kriminalitou stále trvá. Nadále také platí, že nezaměstnanost mládeže pozitivně koreluje s kriminalitou mládeže. Největší dynamiku v růstu kriminality mají velká města, v nichž bohatství neznamena jen stabilitu, ale také výzvu a příležitost pro páchání trestné činnosti, kterou se zatím nedaří snižovat ani prevencí, ani represivními opatřeními.¹⁰

Za podmínku trestné činnosti považujeme zejména situaci a okolnosti, které usnadňují příčině její působení. Mezi příčinou a podmínkou je i užší vzájemně zaměnitelný vztah. Například neřešená podmínka kriminality se může stát příčinou a naopak. Neúčinný trest může vyvolat recidivní trestnou činnost. Toto poznání se neustále vyvíjí, mění a doplňuje. Vycházím z toho, že trestný čin je výsledkem mezi člověkem jako subjektem a různými objekty jeho prostředí, produkt kombinace vlivů osobnostních a situačních. Poznání a analýza příčin kriminality jsou východiskem pro činnost orgánů usilujících o omezování a předcházení negativních společenských jevů. Umožňuje jednak kvalifikovaně odhadnout (prognózovat) možný vývoj kriminality, snadněji nalézt pachatele, správně orientovat a soustředit svoji činnost a v neposlední řadě volit efektivní prostředky k omezování kriminality a jejímu předcházení. Důležité jsou kriminogenní faktory. Označujeme jimi rizikové činitele, které vyvolávají, usnadňují nebo podporují páchání trestných činů. Jsou to jevy, které v daném případě mají spíše charakter záměru, pohnutky či motivace spáchat čin, nebo které vyvolávají neodpovědnost a nedbalost u neúmyslných deliktů. Kriminogenní faktory můžeme zjistit u každého trestného činu individuálně, můžeme najít společné pro některé skupiny trestných činů, či obecné, které platí a postihují kriminalitu jako hromadný jev. Příčiny a podmínky kriminality v oblasti sociální řadíme především faktory, které vyplývají z výchovného působení na jedince (v rodině, ve škole, na pracovišti). V procesu

¹⁰ JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J. PILAŘ, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vydání Praha: Themis, 2004, str. 141.

socializace si jedinec osvojuje návyky, vědomosti, pravidla a dovednosti nezbytné pro život. Je orientován k tomu, aby přijal za své ty hodnoty, které uznává společnost. Těžištěm je však rodina. Odráží důležité společenské problémy, jako je životní styl, bydlení, zaměstnanost. Do jejího prostředí se prakticky promítá ekonomický, společenský a kulturní život. Dále zde působí různá plejáda složek jako jsou vrstevníci, spolupracovníci, ale i různé úřady, policie apod. Významnou úlohu zde hraje jistě škola. Výsledkem může být např. to, že jedinec se nedopouští trestné činnosti, protože má strach před nepříznivými výsledky, nebo je přesvědčen, že dodržování pravidel je výhodnější. Vyšší úroveň zábran představuje pak úcta k autoritě a právní vědomí, které pak mohou vyústit v morální zásadovost. O právním vědomí a morální zásadovosti některých našich spoluobčanů se přesvědčujeme často. Faktory v oblasti kulturní úzce souvisí s oblastí výchovy. Výsledkem jejich působení je určitý systém životních hodnot a jejich preference. Také oblast ekonomická bývá širokým polem vzniku a působení příčin a podmínek trestné činnosti. Kriminogenní faktory v oblasti právní se zviditelňují zvláště v době, kdy jsou prosazovány při budování právního řádu státu nesystémové přístupy, kdy se stává základním hlediskem momentální téma a schopnost té které politické skupiny prosadit svůj zájem. Je zvyrazněn nízkou úrovní právního vědomí a vědomí mravního. Nelze zapomenout ani na kriminogenní faktory v oblasti politické a ekonomické. Negativní působení politiky může vyvolat nejen růst kriminality, ale vede i k rasismu, terorismu, ale také k násilné a majetkové trestné činnosti. Liberalizace cestování a uvolnění mezinárodních vztahů otevřely cestu při pašování drog.¹¹

Nezajímavou taktéž nezůstávají ani faktory v oblasti viktimologické. K trestným činům přispívá i lehkomyšlnost, neopatrnost či provokace ze strany oběti. Chlubení se podnikatelů svými finančními poměry a úspěchu přitahuje pachatele. U kriminogenních faktorů v oblasti biologické a psychologické je zřejmé, že hovoříme o postižení různými poruchami, vrozenými nebo získanými. Se zvláštnostmi psychiky ve spojení s biologickými poruchami se setkáváme u násilné trestné činnosti, např. cholericke povahové rysy, snížená schopnost sebekontroly, impulsivnost. Jako katalyzátor zde často hrají roli návykové látky. Nastavují negativní osobnostní vlastnosti, zejména nastavení na agresivní jednání v konkrétních situacích. Všechny tyto kriminogenní faktory jsou rizikové činitele (příčiny a podmínky), které vyvolávají, ulehčují nebo podporují páchaní trestných činů. Mohou být subjektivní, které spočívají v psychických a fyzických vlastnostech v chování jedince, nebo objektivní, sociální v užším slova smyslu i v celospolečenském měřítku. Ke snížení rizika kriminálních činů přispívají různá opatření. Tato prevence může být situační, sociální nebo

¹¹ MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. 1. vydání Brno: Masarykova univerzita, 2001, str. 37.

viktimologická. Situační prevencí rozumíme omezování příležitostí k páčání trestné činnosti, tedy zvýšení zabezpečení objektů, označení majetku, přítomnost policejních hlídek, zajištění patřičné viditelnosti na veřejných prostranstvích, zavádění kamerových systémů, zavádění bezhotovostního styku, nedostupnost zbraní apod. Prevence sociální spočívá ve zvyšování vzdělanosti, kulturnosti, vytváření návyků na užitečné využívání volného času, zlepšování sociálního klimatu, potírání alkoholismu, včasné řešení domácího násilí, intenzivní výchovnou péčí o mládež, správná výchova na všech stupních škol, výchova k manželství a rodičovství atd. Viktimologická prevence se týká hlavně skupin, které jsou více ohroženy. Spočívá v zabezpečování výcviku technik chování v situacích bezprostředního přepadení, informovanosti veřejnosti, jak se vystříhat nebezpečí a jiná. Také architektura a územní plánování přispívá k prevenci kriminality – viditelnost na vchody atd. situaci by jistě zlepšila zvýšená všímavost spoluobčanů a minimalizace lidské lhostejnosti, angažovanost ve věcech veřejných, míra solidarity, osvěta, řešení problémů nepřízřivých občanů, zvyšování zodpovědnosti občanů na spolupodílení se na ochraně majetku svého i ostatních, pružnější řešení společensky negativních jevů, využití přirozené aktivity mládeže a naplnění jejich volného času zájmovou činností.¹²

3.1 Osobnostní faktory

K vnitřním příčinám, které jsou spojeny přímo s osobou pachatele jsou řazeny faktory, které tkví ve zděděných dispozicích a vrozených vlastnostech jedince a v jeho fyzické a psychické konstituci a v raném vývoji.

Dědičnost

Dědičnost je jedním z mnoha faktorů, které mohou mít vliv na vznik delikventního chování. Aspekt genetické zakotvenosti lidského chování je současnými společenskými vědami stále nedoceněný. Přitom např. Matoušek uvádí, že: „prakticky všechny osobnostní vlastnosti i většina lidských postojů, dokonce i zájmů, je dědičná“. Genetická vložka zvyšuje pravděpodobnost, že na chování budou mít vliv další činitelé, bez nichž by se delikventní jednání neuskutečnilo. Je také skutečností, že z hlediska dědičnosti jsou lidské individuální charakteristiky a lidské chování prozkoumány mnohem méně než vlivy zevního prostředí.¹³

¹² MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 1. vydání Praha: Portál, 1998, str. 260.

¹³ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání Praha: Portál, 2003, str. 21.

Konstituce

Také některé konstituční faktory, jako například syndrom hyperaktivity, snížená úroveň rozumových schopností a jiné vrozené dispozice mohou být také považovány za určité predisponující faktory, ne však za přímé příčiny kriminality.¹⁴

Příslušnost k pohlaví

Podle statistických údajů se mnohem častěji dopouštějí kriminálního chování muži než ženy. Vzhledem k tomuto faktu lze také pohlaví označit jako kriminogenní faktor. Rozdíl v mírách mužské a ženské kriminality je připisován vrozeně vyšší agresivitě mužů, kterou ovlivňuje mužský pohlavní hormon. Svůj vliv zde má také odlišný způsob výchovy chlapců a dívek. Kulturně a společensky dané odlišnosti vážou dívky více na rodinu, chlapce na vrstevnické party. Pohlaví zde opět působí jen jako spouštěč, ne přímá příčina kriminálního chování.¹⁵

Snížená úroveň rozumových schopností

Zkvalitnění pozornosti, přesnější vnímání, dokonalejší paměť a zřetelný rozvoj abstraktního myšlení spolu s rozvojem obecného a speciálního nadání umožňují, aby dospívající uvědoměle a samostatně řešil své problémy. Celkově snížená úroveň rozumových schopností představuje handicap, který přizpůsobuje nedostatečné utváření sociálních dovedností, jakou jsou smysl pro morální hodnoty, empatie, schopnost řešit konflikty, schopnost odložit uspokojení atd. Jako konstituční faktor je také potvrzovaná výzkumy osob, které se ocitají ve věznicích a nápravných ústavech. Rozumové schopnosti měřené inteligenčními testy jsou prokazatelně více determinovány dědičností.¹⁶

Vrozené osobnostní dispozice

Delikvence podmíněná psychologickými mechanismy je globální porucha osobnosti podmíněná vzájemnou interakcí biologických a společenských faktorů. Tato porucha osobnosti přetrvává prakticky celý život, diagnóza se ale používá až od adolescence. Pro psychopatickou osobnost svědčí nepřítomnost výčitek svědomí, nedostatek osobní loajality, stavu, kdy myšlení nepředchází jednání, povrchní mezilidské vztahy, neschopnost oddálit uspokojení, nepostačující tolerance k úzkosti a frustraci. Podle u nás platné 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí mohou mít vztah ke kriminálnímu jednání zejména tyto

¹⁴ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 1. vydání Praha: Portál, 1998, str. 21.

¹⁵ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 1. vydání Praha: Portál, 1998, str. 34.

¹⁶ MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. 1. vydání Brno: Masarykova univerzita, 2001, str. 13.

poruchy osobnosti: disociální porucha osobnosti, emočně nestabilní porucha osobnosti a hraniční porucha osobnosti. Mezinárodní klasifikace nemocí dále do kategorie poruch s možným vztahem ke kriminálnímu jednání řadí též patologické kradení, patologické hráčství a patologické zakládání požárů. Tyto poruchy označuje návykové a impulsivní. Bylo by chybou ztotožňovat psychopatii s antisociálností jakou je kriminalita. Zdaleka ne všechny psychopatické osobnosti jsou amorální a společensky škodlivé.¹⁷

3.2 Sociální faktory

Sociální dimenze delikventního chování je zřetelný faktor, nejčastěji označovaný jako socializovaná delikvence, pro níž je příznačná vzájemná interakce s okolím. Jsou to tedy příčiny vnější, spočívající v oblasti sociální. Činitele socializace tvoří jednotlivci, skupiny nebo organizace, které ovlivňují chování jedince a utváření pro to, co považuje za bytostně vlastní. Tito činitelé mají vliv na to, jak se člověk vyvíjí prostřednictvím odměn a trestů a při osvojování sociálních vzorců a rolí, které slouží i jako modely lidského jednání. Socializace je v nejširším smyslu slova formováním a růstem osobnosti pod vlivem rozmanitých vnějších podnětů. Je to celoživotní proces, který začleňuje jedince do společnosti.¹⁸

Rodina

Nositelem primární socializace je rodina. Je tradičním společenstvím osob, které lze najít v každé známé kultuře. Její funkce spočívá v tom, že ovlivňuje vývoj jedince. Právě v její nedostatečné funkčnosti je spatřována prokazatelná souvislost se vznikem většiny výchovných problémů nebo kriminálního chování. Rizikovým faktorem pro dítě je nepochybně i nepřítomnost rodičovské postavy v rodině. V rodině delikventně se chovajících mladých lidí chybí nejčastěji otec, a to vinou rozvodu nebo kvůli tomu, že s matkou dítěte nikdy nezačal žít.

Funkčnost rodiny je možno rozdělit do tří základních typu:

- rodiny, které beze zbytku plní uvedené funkce a jsou optimálním zázemím pro vývoj dítěte;
- rodiny, v nichž se vyskytují různé dysfunkce, aniž by vážněji ohrozily vývoj dítěte;
- rodiny v nichž došlo k podstatnému narušení vztahů uvnitř rodiny a mezi rodinou a společností.¹⁹

¹⁷ RICHTEROVÁ, L., TRNKA, V., HOLUB, V., MECÍŘ, J. *Psychopatologie*. 1. vydání Praha: SPN, 1969, str. 11.

¹⁸ JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J., PILAŘ. J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vydání Praha: Themis, 2004, str. 36.

¹⁹ NIKL, J. *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci*. 1. vydání Praha: Policejní akademie ČR, 2000, str. 81.

Socializační funkce rodiny jsou velice široké a poslední dobou se poněkud mění. Z různých důvodů nejsou již děti trvale ochraňovány. Zda se socializační působení v rodinném společenství kvalitativně zlepšuje či naopak snižuje, nelze snadno doložit. Základem boje s trestnou činností mládeže je výchova v rodině. Zejména odtud pramení a utvářejí se názory a morální kvality každého jedince. V prvním, velmi odpovědném období člověka přísluší rodině rozhodující role při výchově plně hodnotného člena společnosti. Není, a nikomu ani nemůže být lhostejné, vychovává-li rodina dítě s pokrokovými názory, nebo morálně i charakterově nestálého jedince s deformovanými názory a svým způsobem tedy člověka, u kterého se tak mohou vytvořit předpoklady vedoucí k nerespektování a v krajním případě k porušování zákonů. Proto výchova v rodině nemá a ani nemůže mít soukromý charakter, ale je vážnou společenskou funkcí, plněním zodpovědné občanské povinnosti. Velmi často v důsledku nesprávného pochopení cílů výchovy rodiče slepě dítě obklopují pohodlím, ochraňují jej od elementárních zátěží, snaží se dítěti maximálně ulehčit život a plní mu jakákoliv přání. V důsledku toho vychovávají z dítěte samolibého člověka, snažícího se dosáhnout pohodlného života, postrádajícího pracovní návyky, neprojevujícího snahu čestně pracovat a čestně žít, a naopak se snahou dosáhnout pohodlného života, a to i za cenu porušení zákona. Proto výchova dětí v rodině především žádá, aby byl v rodině vytvořen harmonický soulad mezi rodiči a samozřejmě mezi rodiči a dětmi. Příklad rodičů je totiž nejlepší výchovným prostředkem, který může v každém směru ovlivnit výchovu a tím i formování názorů na život v rodině, v kolektivu a společnosti. Naopak rozpory v rodině, a ještě její rozpad, působí u dítěte vážné psychologické krize, oslabují rodičovský dohled nad výchovou a vytvářejí podmínky pro působení škodlivých vlivů na dosud ne zcela zformované názory dospívající mládeže a představy o vzájemných vztazích mezi lidmi, o morálních cennostech a úkolech jedince v podmínkách společnosti.²⁰

Škola

S funkcí rodiny úzce souvisí funkce školy, dobrá spolupráce rodiny a školy zlepšuje motivaci dětí pro učení a výchovu. Učitel se stává autoritou, která konkuruje autoritě rodičů a později také vrstevníků. Prostřednictvím dlouhodobých školních aktivit může být vytvořeno řada stereotypů v jednání. Prostředí školy se může stát i rizikovým faktorem pro vznik kriminálního jednání.²¹

²⁰ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 1. vydání Praha: Portál, 1998, str. 37.

²¹ JEDLIČKA, R. KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J., PILAŘ, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vydání Praha: Themis, 2004, str. 46.

Mnohé obsahy výuky jsou speciálně upraveny pro socializační působení. Škola nese značnou odpovědnost za přípravu mladých lidí na život, ale zároveň zde působí faktory, které mohou být rizikové. Žáci si záhy začínají vytvářet podskupiny, které mohou být zárodkem asociálních part. V současné době jsme také svědky zvyšující se agresivity, která bývá živnou půdou pro šikanování. Není to zajisté jediné místo, kde se šikanování vyskytuje, ale to, že se dnes objevuje už na základní škole, je nutno považovat za varující posun v obecných normách společnosti. Za šikanování je považována systematická agrese, která je zpravidla opakovaná a dopouští se jí jednotlivec či skupina vůči jinému jednotlivci či skupině. Šikanování se také často pojí s jinými projevy poruch chování a proto je nutné je považovat za velmi závažný výchovný problém současné školy. Vyšší riziko sociálního selhání mají děti špatně ve škole prospívající. Opakované školní neúspěchy brání rozvoji zdravého sebepojetí a mohou dát podnět k absenci, která vzniklé problémy dále prohlubuje.²²

Vrstevnícké skupiny

Sociální vztahy navázané s vrstevníky jsou odlišné od způsobů interakce s dospělými. Vrstevnícké vztahy jsou rovnocenné a jsou hlavním prostředkem hledání vlastního já. Vrstevnícká skupina se na prahu dospělosti stane nejvýznamnější referenční skupinou, která svým vlivem zastíní i původní rodinu. V období dospívání tráví mládež čím dál tím více času v neformálních skupinách. Toto platí zvláště pro mladé lidi z dysfunkčních rodin, které jim neposkytují přiměřenou podporu. Také novodobá kriminologie zdůrazňuje, že kriminalita mládeže je páchána téměř vždy v partách. Pro rizikovou mládež je proto vrstevnícká skupina velmi problémovým zázemím. Tlak skupiny je v tomto období značný a nároky na konformitu obvykle vyšší než v jiných skupinách. Zahrnují nejen způsob vyjadřování, ale i vzhled, způsob chování, postoj ke škole, k penězům, ke kouření, k drogám, k alkoholu atd. Zvláště pak u mladých lidí s nízkou podporou rodiny je potřeba kladného přijetí vrstevníckou skupinou silnější než u dětí s dobrým rodinným zázemím. Vůdce party má pak velký vliv na nově příchozí a také ho využívá. Vstupním rituálem do již ustanovené delikventní skupiny je dokonce spáchání nějakého trestného činu a to je důvodem k vydírání hrozbou, že tento čin bude anonymně oznámen policii. Delikventní party téměř vždy vznikají z podskupin mladých lidí, kteří se znají ze školy nebo z místa bydliště a svůj volný čas tráví na diskotékách a v hernách. Tento nákladný styl života bývá důvodem začít si opatřovat finanční prostředky krádežemi, které mohou přerůst v organizované, plánované akce. Cesta zpět je pak velmi nesnadná.²³

²² MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 1. vydání Praha: Portál, 1998, str. 65.

²³ SAK, P. *Proměny české mládeže*. 1. vydání Praha: Petrklíč, 2000, str. 131.

Volný čas, média

Na cestě k bezpečnému sociálnímu fungování a k budování trvalých vztahů čeká na mladé lidi mnoho překážek. Tyto překážky jsou dány kapacitou rodičů i společnosti poskytnout jim možnost růstu v citově i intelektově uspokojivých vztazích. Volný čas mladých lidí spolu s jejich aktivitami tvoří protiklad činností pracovního charakteru, avšak současně je s nimi funkčně spojen. Volný čas má ve vztahu k jedinci především funkci relaxační, rekreační a rozvojovou. Volnočasové aktivity dětí a mládeže mají svá specifika a není pochyb o tom, že mají svůj podíl i na páchání trestné činnosti. Ukazuje se, že mládež se aktivně méně věnuje sportu, je méně v přírodě apod. Na tomto negativním trendu se zřejmě podílí nejen komercializace sportu, ale také medializace současné mladé generace i konzumace drog. Výrazně se snižuje podíl volného času věnovaný vzdělávání. P. Sak (2000, str. 144) konstatuje, že vývoj volnočasových aktivit celého souboru mládeže není příliš pozitivní. Volnočasové aktivity jsou ovlivněny biologickým zráním a jsou odrazem dosažené úrovně sociálního, mentálního a psychického zrání. Stimulují další zrání jedince a posunují jej v hodnotové orientaci a tím patří do sociálního učení. Zdůrazňuje se, že sledování televize jako trávení volného času, zabírá čím dále více času mladých lidí a je v průměru delší než všechny jiné činnosti, kterým se věnují. Jsou tak pod tlakem masové kultury, především komerční televize. Běžným se pro značnou část mládeže stává, aby byla bavena bez vynaložení vlastní námahy. Televize posiluje agresivitu nejen u disponovaných jedinců a pravděpodobně i oslabuje citlivost na násilí. Dítě, které žije v rodině kulturně a sociálně chudé, nedostatečně vychovávané, orientované pouze na základní potřeby, s jejichž saturací jsou navíc problémy, bude velmi obtížné získávat vyšší potřeby a zájmy. Z toho vyplývá, že velkou odpovědnost vůči nejmladším generacím mají vedle rodičů a učitelů i tvůrci televizního vysílání.²⁴

Drogy, alkohol

Užívání drog a alkoholu jsou množiny, které s kriminalitou úzce souvisí. Závislostní chování, které dominuje u této sledované věkové kategorie je obsáhlou a samostatnou problematikou. Patří sem závislost drogová, jako nejrozšířenější závislost, závislost na alkoholu a tabáku jako legalizované a tolerované závislosti a v neposlední řadě také závislost na hracích automatech, která zaznamenala nejprudší nárůst. Jako drogy označujeme látky, které mohou vyvolat závislost. Psychotropní vlastnosti takovýchto drog spočívají v ovlivnění psychiky člověka. Mění jeho náladu, vnímání, prožívání, chování, zájmy a stav vědomí.

²⁴ SAK, P. *Proměny české mládeže*. 1. vydání Praha: Petrklíč, 2000 str. 165.

Drogou jsou ohroženi především jedinci nevyrovnaní, neuspokojení, neúspěšní a nešťastní, současně však chtějí dosáhnout změn svých subjektivních pocitů bez vynaložení vlastního úsilí. Droga má dvě tváře. Jednou nabízí, slibuje, zdánlivě dává, je příjemná a svůdná. Druhá znamená rozladění, kocovinu, další snížení schopnosti vyrovnat se s nároky života, ještě hlubší pocit frustrace, ztrátu perspektivy, vyhrocení vnitřních rozporů a beznadějí. Samo užívání drog není u nás kriminalizováno, ale je trestné přechovávání omamných a psychotropních látek v množství větším než malém, proto hrozí riziko trestného stíhání pro šíření toxikomanie. S majetkovou kriminalitou je spojena finanční nákladnost drog. Nejrizikovější skupinou v oblasti abúzu drog se jeví populace dětí a mladistvých. Skupiny mládeže, kamarádi, vrstevníci, se kterými se biologicky, psychologicky a sociálně oslabený jedinec stýká, mají nesporný vliv na požívání návykových látek.²⁵

Drogová závislost představuje v současné době závažný celospolečenský problém, jehož řešení je záležitost řady oborů. Těžko napravitelné zdravotní i společenské důsledky nealkoholové toxikomanie vyžadují, aby bylo věnováno zvýšené úsilí v boji proti tomuto negativnímu jevu. Jsou přijímána různá opatření směřující k prohloubení prevence kriminality mládeže. Usnesením vlády o zvýšení účinnosti ochrany mládeže před protispolečenskou činností byly vytvořeny předpoklady pro zvýšení spolupráce mezi státními a společenskými organizacemi. Tato snaha je odrazem existujícího stupně poznání struktury a vývoje kriminality, protože se stále častěji projevuje vliv nealkoholové toxikomanie na páchaní trestné činnosti mládeže. To souvisí především se zvyšujícím se počtem osob zneužívajících omamné látky a se způsoby a formami jejich zneužívání. Drogovými delikty v širším smyslu rozumíme zneužívání drog, jejichž cílem je vytvořit konkrétní podmínky pro nedovolené získávání omamné látky. V užším smyslu představují drogové delikty trestnou činnost spočívající v nedovoleném zacházení s omamnými prostředky a zahrnující poměrně širokou paletu trestných jednání. Trestnou činnost páchanou v souvislosti s toxikomanií lze rozdělit do dvou základních oblastí: na trestnou činnost páchanou s cílem získat návykovou drogu a trestnou činnost páchanou po jejím požití. V obou případech jde o vysoce společensky nebezpečný jev, ohrožující jak fyzické zdraví, tak psychický a mravní vývoj mladé generace. Velmi často je tento jev i kriminogenním faktorem, protože se k němu váže trestná činnost především příživnického, majetkového a mravnostního charakteru. Převážná část mladých pachatelů provozujících některou formu nealkoholové toxikomanie se rekrutuje z řad mladistvých. Rozšiřuje se sociální spektrum v toxikomanských partách. Do dosahu těchto skupin, které jsou pro mládež provozující toxikomanií typické, se dostávají dosud

²⁵ SAK, P. *Proměny české mládeže*. 1. vydání Praha: Petrklíč, 2000, str. 226.

nezasažení jedinci stále mladšího věku. Požívání návykových látek, které vyvolávají pocity opojení, otupení či povzbuzení a pro jedince řadu nových a dosud nepoznaných pocitů a prožitků a současně poskytující i úlevu od tělesných a duševních potíží, je známo již od starých vyspělých kultur. V současné době dochází k explozi požívání návykových látek s řadou nových a společensky závažných znaků. Rapidně narostlo skupinové zneužívání omamných látek, ale nejzávažnější je skutečnost, že u konzumentů došlo k věkovému přesunu na mladší věkové skupiny a to k adolescentům, emocionálně a sociálně nevyzrálých a snadno zranitelným. Velice obtížné je přesně analyzovat příčiny a podmínky vzniku a vývoje toxikomanie. Důvodem může být snadná dostupnost návykových látek, osobnostní vlastnosti jedince, ale také komplex vlivů sociálního prostředí. Vlastní příčiny drogových závislostí je třeba hledat v individuálním vývoji života jednotlivce, v obecných sociálních a kulturních podmínkách, ve spouštěcích mechanismech a dalších faktorech. Droga je škodlivá jednotlivci i společnosti a proto tato problematika není jen individuální záležitostí, ale negativním sociálním jevem. Tyto skutečnosti potvrzují nejen oficiální kriminální statistiky o počtu pachatelů stíhaných pro trestný čin nedovolené výroby a držení omamných prostředků, ale signalizují to i poznatky zdravotnických pracovišť. Kriminalizace uživatelů drog problémy postižených lidí ani společnosti neřeší, ale násobí. Uživatel však potřebuje především léčení.²⁶

Alkohol, podobně jako tabák, je průchozí drogou. Znamená to, že část dětí z nich přechází k látkám nebezpečnějším. Alkohol patří do skupiny hypnosedativ a k rizikům konzumace alkoholu náleží i kriminalita páchaná v důsledku oslabeného chování a sebekontroly. Pijácké party jsou spouštěcím i upevňujícím mechanismem hlavně u těch lidí, kteří patří mezi tzv. rizikové jedince. Trestná činnost pod vlivem alkoholu je velmi častá, protože alkohol uvolňuje některé společenské zábrany a proto je alkoholismus vázán na delikty násilné a sexuální povahy, loupeže, výtržnictví, ublížení na zdraví, znásilnění, poškozování cizí věci, krádeže a jiné. Alkoholismus zaujímá zvláštní místo mezi skutečnostmi, které vytvářejí podmínky pro páchání trestné činnosti. Je všeobecně známo, že v důsledku požívání alkoholu je pácháno mnoho závažných trestných činů. Boj s alkoholismem je vážným směrem v boji s trestnou činností obecně. Zde je nutno využívat celé škály opatření, počínaje protialkoholní propagandou až po využití tvrdých opatření státního donucení, včetně nucené ústavní protialkoholní léčby. Alkoholismus je jev, který je považován za charakteristický pro současnou společnost a k jeho rozšíření i rozsáhlé společenské přeměny, industrializace a urbanizace životního prostředí, které jsou příčinou

²⁶ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání Praha: Portál, 2003, str. 89.

migrace obyvatelstva, zpřetrhání dosavadních společenských vazeb, změn v hodnotových systémech, odmítání ustálených příkazů a zákazů. Vezmeme-li v úvahu, že alkohol je v lidské kultuře hluboce zakořeněn, není omezení této tendence snadným úkolem. Autoři řady vědeckých publikací poukazují na negativní následky požívání alkoholu u mládeže. Zejména zdůrazňují škodlivý vliv na řádný průběh biologického, psychického a společenského rozvoje mladého pokolení. Formulované poznatky hovoří o působnosti určitých závislostí mezi požíváním alkoholu nezletilými a jejich opožděním ve školním vzdělávání, tuláctvím, záškoláctvím, útěky z domova, narkomanií a trestnou činností. Je třeba vzít v úvahu, že v mnoha případech může mít požívání alkoholu a trestná činnost společný základ v podobě syndromu osobnostních a společensko-kulturních změn. Nejobecněji lze říct, že trestnou činnost nezletilých vyvolávají jednak hlavně negativní činitelé tkvící v mikroprostředích pachatele, zejména v prostředí rodiny a rovněž školy, a jednak určité poruchy osobnosti. Při zkoumání kriminogenní role alkoholu je potřeba věnovat pozornost i jeho rozmanitému charakteru. Spojení mezi alkoholem a trestnou činností se projevuje v tom, že alkohol může vystupovat jako okolnost upevňující předchozí záměr a rozhodnutí spáchat trestný čin, nebo dovést k trestné činnosti člověka, který by se jí v střízlivém stavu nedopustil. Toto spojení je zjevné také z toho, že se podnapilé osoby často stávají oběťmi trestné činnosti. Boj s alkoholismem je ve značném rozsahu bojem s trestnou činností a jinými projevy společenské patologie vyskytujícími se mezi mládeží. Trestnou činnost pod vlivem alkoholu dělíme na tři skupiny:

- násilné a sexuální povahy,
- na úseku dopravy,
- proti majetku.

Patologické hraní (gambling) je jev v lidské společnosti známý od nepaměti. V posledních desetiletích se změnou socio-ekonomických poměrů a celosvětovým nástupem nové techniky, zvláště s rozvojem počítačové techniky, změnily se i formy a způsoby zábavných her. Velmi vzrostl počet lidí závislých na hraní. Patologické hráčství je soustavné a dlouhodobé hraní hazardních her, hraní v automatech a hernách s různým hracím zařízením s cílem získat výhru. K tomu jsou potřeba nemalé finanční obnosy a jejich získávání bývá opět předmětem trestné činnosti.²⁷

²⁷ ZOUBKOVÁ, J. *Kontrola kriminality mládeže*. 1. vydání Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2001, str. 8.

4. Problematika osob romského původu

Velká migrace obyvatelstva ve velkých městech sebou přináší soustředování kriminálně závadných osob, z nichž specifickou skupinu tvoří osoby romského původu. Etické menšiny mají jiné kulturní zvyklosti než většina, jiná náboženství, jiné hodnotové preference, jiný životní styl. Žijí skoro všude odděleny od většinové společnosti bariérami horšího společenského postavení, zvláštních čtvrtí nebo oblastí, profesemi s nízkou prestiží. Příslušníci menšiny mají pravidelně nižší vzdělání, nižší příjmy, horší bydlení, horší výživu, horší zdravotní stav, vyšší úmrtnost, jsou častěji nezaměstnaní, žijí průměrně kratší dobu a v neposlední řadě mají vyšší kriminalitu. Romové jsou v naší zemi jedinou eticky odlišnou skupinou, která vzbuzuje velmi polarizované postoje. Jejich trestná činnost je závažným celospolečenským problémem. Část romského obyvatelstva, včetně mládeže, je společensky nepřizpůsobivá a páchá trestnou činnost, pro níž jsou typické některé trestné činy a přečiny. Jsou to loupeže, rvačky, výtržnosti, ublížení na zdraví, krádeže vloupáním, příživnictví, kapesní krádeže a pohlavní zneužívání. Trestnou činnost páchají Romové organizovaně ve skupinách, což klade zvýšené nároky na usvědčování pachatelů a dokázání trestné činnosti.²⁸

Převýchově romského obyvatelstva věnuje naše společnost mimořádnou pozornost, ale dosažené výsledky nejsou úměrné vynakládanému úsilí, resocializace se neubírá takovým tempem, jak se žádá. Většině lidí není lhostejná skutečnost, že zatímco jedna část romského obyvatelstva se poctivě zapojila do vzdělávacího a pracovního procesu, vykazuje příslušný stupeň osobní disciplíny, etiky a morálky, druhá část se nadále snaží využívat poskytovaných výhod, žít příživnickým způsobem a páchat závažnou trestnou činnost. Nedojde-li k výrazné změně společenského klimatu a k zřetelnému oslabení bariér mezi většinou a menšinou, není těžké předpovědět rizika hrozící v budoucnu romské mládeži. Část z těchto mladých lidí se stane obětí drog, alkoholu a násilí. Část bude dále bez velkého efektu napravována v ústavních institucích pro delikventní mládež. Motivovat romské děti a jejich rodiny pro účast na vzdělávání ovšem vyžaduje takovou mobilizaci personálních a finančních zdrojů, jaké u nás běžné školy zatím schopny nejsou.²⁹

²⁸ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 1. vydání Praha: Portál, 1998, str. 135.

²⁹ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání Praha: Portál, 2003, str. 140-141.

5. Specifické znaky trestné činnosti mládeže

Způsob páchaní trestné činnosti mládeže je většinou výrazně determinován (jeho psychickým a somatickým vývojem, vlastnostmi a zkušenostmi). V tomto směru se mezi dospělými a mladistvými pachateli projevují určité zvláštnosti. Jednotlivé snahy a zvláštnosti je možno specifikovat takto:

- Výběr předmětu útoku je určován jiným hodnotovým systémem.
- Trestná činnost je častěji páchána se spolupachateli a ve skupině.
- Příprava trestné činnosti je nedokonalá, obvykle schází prvek plánování.
- Chování mladistvých pachatelů se vyznačuje neúměrnou tvrdostí, která se projevuje devastací, ničením a znehodnocováním.
- Konání mladistvých pachatelů je poznamenáno nedostatkem vědomostí a schopností.
- Na páchaní trestné činnosti mladistvých má značný vliv alkohol, případně jiná návyková látka.
- Mladí pachatelé jednájí více emotivně než rozumově.
- Při opakované trestné činnosti se vyskytují specifické znaky z přecházející trestné činnosti.
- Pachatelé často odcizují předměty, které momentálně potřebují, nebo které se jim vzhledem k věku líbí.³⁰

Osobnost pachatele a její specifické znaky, které jsou odpovědné za jedincovo chování jsou tématem kriminologie. Postupně se hledají odpovědi na otázky po tom, proč byl spáchán konkrétní trestný čin konkrétní osoby a proč určití lidé páchají trestné činy častěji než jiní. Primárně byl pojem osobnost konstruktem, který měl zachycovat individualitu jedince v jeho biologické a psychologické jednotě. Pojem osobnost je v podstatě pomocným pojmem umožňujícím zabývat se individuálními charakteristikami jedince, jeho duševním svérázem a umožňujícím vystihnout a porovnat jejich odlišnost od druhých osob. Obecně platí, že se jedinec s určitými biologickými a psychickými zvláštnostmi jako osobnost formuje a vytváří v sociálních vztazích a vdaném společenském prostředí. Všechny tyto tři vrstvy, které jí vystihují (biologická, psychologická a sociální) je proto třeba brát v úvahu při snaze o pochopení, které je nezbytným předpokladem ovlivňování kriminální osobnosti. Obvykle se hovoří o kriminální osobnosti, zvláštním typu jedince, který je odlišný od nedelikventní populace. Je tedy zřejmé, že závislosti mezi určitými osobnostními charakteristikami a delikventním jednáním mládeže mají pravděpodobnostní povahu, avšak mohou mít i vypovídající hodnotu, a sice ve smyslu očekávání, že značná část pachatelů

³⁰ MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. 1. vydání Brno: Masarykova univerzita, 2001, str. 68

trestných činů bude mít pravděpodobně významně častěji určité rysy a způsoby chování. ale také že budeme spíše očekávat u lidí s těmito rysy sklon k páčání trestných činů. Hovoří-li se o vývoji a specifikách delikventního chování trvá sice zájem o osobnostnost, ale důraz se přesunuje na odkrývání procesů vytvářejících dispozice k delikventnímu jednání. Osobnost musí být nahlížena interaktivně, v sociálním kontextu. Za snahou pochopit a vysvětlit delikventní jednání mládeže stojí v zásadě základní požadavek – předcházet kriminalitě.³¹

³¹ MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. 1. vydání Brno: Masarykova univerzita, 2001 str. 69.

6. Prevence kriminality mladistvých

Prevence je spojena s hledáním příčin kriminality a náleží sem veškeré aktivity směřující k předcházení páchaní trestných činů, k snižování jejich výskytu cestou zamezení páchaní nebo neutralizace příčin a podmínek vzniku trestných činů. Patří sem opatření, jejichž cílem či důsledkem je zmenšování rozsahu a závažnosti kriminality, ať již prostřednictvím omezení kriminogenních příležitostí nebo přizpůsobením na potenciální pachatele a oběti trestných činů. Prevence tedy představuje pokus a snahu eliminovat trestnou činnost ještě před jejím započítáním nebo před jejím pokračováním. Základem každé prevence je její včasné a dlouhodobé působení, to je aktuální hlavně u dětí a mládeže s ohledem na vývojové charakteristiky. Předmětem pozornosti prevence jsou samostatné kriminogenní faktory a to na rozdíl od represe, která se zaměřuje na důsledky kriminogenního vývoje. V moderně pojaté prevenci kriminality je diskutována problematika prevence speciální a odstrašující, které souvisejí již s uplatňováním trestné represe. Ta se ukazuje jako málo účinná a proto se stále výrazněji prosazují tendence preferovat prevenci, jeví se jako účinnější, perspektivnější a méně nákladná. Represivní a prevenční strategie jako relativně samostatné formy kontroly kriminality se bezpochyby musí vzájemně doplňovat. Prosazováním preventivní strategie nabývá na významu spolu se současným rapidním vzestupem kriminality. Úsilí o snížení počtu spáchaných trestných činů a tím i pachatelů, tedy prevence kriminality, je jednou z možných cest, jak řešit současnou přetíženost výchovných ústavů a věznic. Prevence kriminality představuje a zahrnuje spektrum strategií a aktivit, které lze členit z určitých hledisek. Paušálně platí, že nejhorší strategií jsou u všech cílových skupin pokusy ovlivňovat pouze ohrožené děti, a to pouhým poskytováním informací. Efektivní preventivní programy nestavějí na obecných poučkách, ale snaží se posílit jak sociální kompetenci dětí a mládeže, tak i kompetenci jejich rodičů, učitelů, vychovatelů i vrstevníků. Účinné a progresivní preventivní programy se snaží využít i místní zdroje a koordinují spolupráci všech zainteresovaných institucí a odborníků.³²

Hlavní roli v rámci tzv. primární prevence sociálně patologických jevů sehrává rodina a tím nese plnou odpovědnost za vývoj dítěte. Pokud není z jakýchkoli důvodů schopna vytvořit optimální prostředí pro zdravý vývoj dítěte nebo se vypořádat s negativními vlivy, které přicházejí z vnějšího prostředí, stává se zájmem odborných pracovníků v rámci sekundární, popřípadě terciální prevence a péče o dítě. I když je rodina úplná, není tím zaručeno, že se dítěti dostává všeho, co potřebuje. Aby dítě neskončilo ve vězení, mělo by být doma učeno zejména:

³² MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 1. vydání Praha: Portál, 1998, str. 260.

- neagresivnímu řešení konfliktů,
- odkládání uspokojování svých potřeb,
- respektování zájmu druhých lidí,
- jasnému odlišování dobra a zla.³³

Sekundární prevence je zaměřena na rizikové skupiny a jedince, u kterých je větší pravděpodobnost, že se stanou pachateli trestných činů nebo je ohrožují sociálně patologické jevy. Tato prevence omezuje také příležitosti k páčání trestných činů, opatření jsou zaměřena hlavně na rizikové faktory v sociálním prostředí. Terciální prevencí rozumíme předcházení kriminální recidivě a její cílovou skupinou jsou lidé, kteří se již v minulosti dopustili trestné činnosti. Účelnou kombinací všech dostupných možností a aktivit je možno napomoci výraznému snížení kriminality mládeže, omezení negativních protispolečenských jevů a odstranění příčin a podmínek těchto jevů. V rámci systému prevence existuje celá řada institucí, zařízení a organizací, která se zabývají rizikovými skupinami dětí a mládeže. Jedná se o kurátory, pracovníky středisek sociální prevence, pracovníky oddělení sociálně právní ochrany dětí, kriminalisty specializované na práci s dětmi a mladistvými, terénní pracovníky, specialisty pedagogicko-psychologických poraden a další. Mimo systém státní správy a samosprávy působí v tomto oboru i nevládní a charitativní organizace. Z hlediska prevence a její účinnosti jsou nejefektivnější programy prevence na místní úrovni. Jejich program je podmíněn místní situací v oblasti vývoje sociálně patologických jevů, potřebami, zájmem a schopnostmi lidí a finančními prostředky. Toto umožňuje na místní úrovni rychle a aktuálně reagovat. Za realizaci a koordinaci nesou odpovědnost zastupitelstva obcí. K prevenci patří i informování široké veřejnosti, aby nepohlížela na poruchy chování dětí jen jako na případy výchovné, které lze napravit hrubým násilím a tresty.³⁴

³³ MATOUŠEK, O., MATULOVÁ, A., KOPOLDOVÁ, B., CHALUPOVÁ, J., HALÍK, T. *Práce s rizikovou mládeží*. 1. vydání Praha: Portál, 1996, str.40.

³⁴ RICHTEROVÁ, L., TRNKA, V., HOLUB, V., MECÍŘ, J. *Psychopatologie*. 1. vydání Praha: SPN, 1969, str. 163.

7. Způsoby intervence

V případě, že se u dospívajícího objevují výchovné problémy, absence ve škole, styk s rizikovou partou vrstevníků nebo náznak možného páchání trestné činnosti, musí rodiče vědět, kam se obrátit a koho v takové situaci kontaktovat. V případě dětí a mládeže se stát snaží zmírnit či odvrátit hrozící nebezpečí a nabídnout buď podporu rodině, nebo alternativu k rodinné péči, jež by se pokud možno rodině podobala. Jednou z alternativ je intervence okresního úřadu. Správní činnost státu ve sféře sociální péče uskutečňují u nás sociální pracovníci městských a okresních úřadů, sociální kurátoři pro dospělé a kurátoři pro mládež. Ti pracují na sociálních odborech okresních či obvodních úřadů. Do jejich náplně práce patří pečovat o děti mladší než 15 let, které se dopustily činu, jenž by byl u staršího člověka klasifikován jako trestný, o mladistvé ve věku 15 – 18 let, kteří se dopustili přestupku nebo trestného činu a bylo u nich zahájeno trestní stíhání, a konečně o děti a mladistvé, kteří mají opakované vážné poruchy chování (útěky z domova, zneužívání návykových látek, závislost na hracích automatech, absence ve škole).³⁵

Oddělení péče o dítě na obvodním nebo místním úřadě zaměstnává sociální pracovnice nebo kurátory, kteří mohou poskytnout kontakt na odborná pracoviště, která ambulantně, bez nutnosti hospitalizace, pracují s rizikovou dospívající mládeží. Tito pracovníci mají také kompetence vydat předběžné opatření o umístění dospívajícího do ústavní výchovy. Na základě tohoto rozhodnutí je mladistvý umístěn do dětského nebo diagnostického ústavu.³⁶

Kurátor má spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení (v přestupkovém řízení) a podávat jim na základě svých šetření zprávy o dítěti nebo mladistvém. Zúčastňuje se i soudního projednávání případu. Může navrhnout také výchovu v náhradní rodině. Má připravovat podklady pro řízení o výchovných opatřeních, již vede komise péče o rodinu. Má pečovat o děti a mladistvé propuštěné z ústavní výchovy a organizovat a realizovat preventivní programy. Podle dosud platného zákona může pracovník obvodního úřadu nezletilého napomenout, stanovit nad ním dohled a uložit mu omezení, může též napomenout jeho rodiče nebo jiné občany, kteří narušují řádnou výchovu nezletilého. Napomenutím může být pověřena i společenská organizace. Dohled má být prováděn v součinnosti se školou a se společenskými organizacemi v místě bydliště nebo na pracovišti. Toto opatření se dnes využívá velmi málo a často se zbytečně sahá rovnou k navržení ústavní výchovy. Množství dětí ve výchovných ústavech jasně dosvědčují jak málo jsou využívány zákonné prostředky,

³⁵ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání Praha: Portál, 2003, str. 155.

³⁶ MATOUŠEK, O., MATULOVÁ, A., KOPOLDOVÁ, B., CHALUPOVÁ, J., HALÍK, T. *Práce s rizikovou mládeží*. 1. vydání Praha: Portál, 1996, str.47.

kteřé by mohly předcházet mnohem razantnějším zásahům do rodiny i do svobody mladistvého.³⁷

Školskými zařízeními pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy jsou:

- diagnostický ústav – pro děti, pro mládež;
- dětský domov;
- dětský domov se školou;
- výchovný ústav.³⁸

Několik současných výchovných ústavů pečuje zároveň o děti a o mládež. Ústavní výchova je navrhována podle platných předpisů u těch dětí, o něž rodiče náležitě nepečují a žádná jiná alternativa výchovy dítěte se buď nejeví jako žádoucí, či není dostupná. Ústavní výchova je navrhována rovněž těm dětem, které rodiče ani jiné způsobilé pečovatele nemají. Podmínky rozhodování o ústavní výchově upravuje občanský soudní řád a s ním související předpisy.³⁹

Ochranná výchova je druhem ochranného opatření, která jsou definována trestním zákonem, mají účel preventivní, mají též izolovat a resocializovat toho, kdo se společensky nebezpečného činu dopustil. Ukládá se v občansko právním řízení všem osobám, jež spáchaly ve věku mezi dvanáctým a patnáctým rokem čin, jenž trestní zákon u právně odpovědných osob umožňuje stíhat výjimečným trestem. Ochrannou výchovu může soud uložit i osobám mladším než 15 let, které spáchaly čin, jenž je u právně odpovědných osob pokládán za trestný čin. V trestním řízení může být uložena jen mladistvým (15-18let). Trestní zákon ukládá vykonávání ochranné výchovy ve zvláštních zařízeních, v nichž je řádným pedagogickým vedením zabezpečena příprava na budoucí povolání. Soud může v průběhu ochranné výchovy mladistvého umístit mimo výchovné zařízení, pokud lze očekávat, že se bude řádně chovat. Pokud mladistvý tato očekávání nesplní, může soud rozhodnout o pokračování v ochranné výchově. Ústavní i ochranná výchova mohou být ukládány jen osobám mladším než 18 let, ve výjimečných případech mohou být prodlouženy do věku 19 let. Kritérii, která nejčastěji vedou kurátory k navrhování ústavní výchovy jsou:

- protiprávní jednání (přestupky a trestná činnost),
- začínající závislost na drogách, alkoholu,
- útěky z domova,
- zahálčivý způsob života,

³⁷ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání Praha: Portál, 2003, str. 157.

³⁸ *Zákon číslo 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních*.

³⁹ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání Praha: Portál, 2003, str. 157.

- nerespektování rodičů,
- sexuální promiskuita,
- členství v závadové partě.⁴⁰

Rodiče, kteří nechtějí, aby bylo jejich dospívající dítě umístěno do výchovné instituce, se mohou sami obrátit na ambulantní zařízení orientovaná na práci s problémovou dospívající mládeží.⁴¹

Jednou z takových možností jsou střediska výchovné péče, jejichž zřízení umožňuje Zákon o předškolních a školských zařízeních č. 395/1991 Sb. tato zařízení poskytují všestrannou preventivně výchovnou péči dětem a mládeži s negativními jevy chování, pokud nejsou důvody pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy ve speciálních zařízeních. Cílem středisek je zachytit první signály potíží a tím předejít vážným problémům včetně kriminality. Středisko může být zařízením státním nebo soukromým. Může být samostatné, nebo může vzniknout jako detašované pracoviště již existujícího zařízení jež poskytuje např. ústavní péči, nebo je zvláštní internátní školou. Středisko může být zřízeno pouze jako docházkové zařízení nebo jako kombinace docházkového a internátního zařízení. U nás zatím převládají střediska vzniklá odštěpením z jiného zařízení. V praxi poskytuje středisko péči dětem, u nichž vzniká závislost na alkoholu či jiných drogách, dětem v krizových situacích a dětem, které se vracejí do běžného života po ústavním pobytu. Děti i jejich rodiče se účastní programů střediska dobrovolně.⁴²

⁴⁰ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání Praha: Portál, 2003, str. 158-159.

⁴¹ MATOUŠEK, O., MATULOVÁ, A., KOPOLDOVÁ, B., CHALUPOVÁ, J., HALÍK, T. *Práce s rizikovou mládeží*. 1. vydání Praha: Portál, 1996, str. 47.

⁴² MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání Praha: Portál, 2003, str. 197.

8. Trestně právní kontrola kriminality

Pokud někdo spáchá trestný čin, měl by následovat trest. Potrestání však musí mít nějaký smysl. Právní kontrola kriminality zahrnuje činnost státních institucí aplikací práva. Cíle a prostředky společenské kontroly pomocí trestního práva určuje trestní politika, ovšem působnost trestní politiky se nevztahuje pouze na legislativu, ale zahrnuje veškeré aktivity orgánů činných v trestním řízení. Úkolem trestní politiky je vypracovat pro legislativu doporučení, která umožní upravit zejména definici trestného činu, sankční systém, trestní řízení a výkon sankcí. Potrestání však musí mít nějaký smysl. Proto se v odborných kruzích vedou rozsáhlé diskuse o významu a funkci trestu. Někdy může být chápán jako odplata společnosti tomu, kdo se proti ní provinil. Jedná se zpravidla o snahu o uspokojení poškozeného tím, že je provinilci způsobena újma. Po dlouhou dobu byla tato představa trestu redukována především na trest odnětí svobody, který izoluje pachatele od ostatní společnosti a tím mu brání v pokračování trestné činnosti.⁴³

V tomto tradičním modelu trestající (retributivní) justice je prioritním zájmem státu zajištění odplaty v podobě sankce, která má odstrašující funkci. V uvedených souvislostech se zákonitě nabízí otázka: Které normy, hodnoty a resocializační přístupy jsou vhodné? Bezprostředně za ní následuje další: Kdo o tom rozhodne? Takto koncipovaný model odplatné justice se ovšem setkává v současné době s mnoha limity. Jedná se o skutečnost, že vězení představuje pro společnost nákladný způsob výkonu trestu, omezená je kapacita věznic, samotný pobyt ve věznici se ukázal být významným kriminogenním faktorem. Pro přístup, který se pokouší o řešení tohoto problému a který se snaží sloučit spravedlivý trest s preventivním účinkem, se začal objevovat v 60. letech minulého století především v anglosaské literatuře termín obnovující (restorativní) justice. Tento přístup si klade za cíl vrátit pachatele do společnosti jako jejího plnohodnotného člena. Důraz je v praktické rovině kladen na využití vyjednávání mezi obětí a pachatelem, což umožňuje, aby samotní lidé dotčení trestným činem měli možnost podílet se na nalézání podoby spravedlnosti. Jde tedy o nové pojetí odpovědnosti na řešení problému kriminality, protože není pouze v rukou státu, ale v kompetenci těch, kterých se bezprostředně týká⁴⁴

V restorativní justici je velký význam přisuzován využívání alternativních trestů a alternativních způsobů trestného řízení, které nevytrhávají odsouzeného z jeho prostředí. Ukládání přísnějších trestů je považováno za kontraproduktivní, zejména u mladistvých pachatelů. Tradiční sankce spojené s odnětím svobody sice tento přístup vyloženě neodmítá,

⁴³ JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J., PILAŘ, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vydání Praha: Themis, 2004, str. 327.

⁴⁴ ZOUBKOVÁ, J. *Kontrola kriminality mládeže*. 1. vydání Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2001 str. 52.

ale snaží se tam, kde je to možné, nabídnout pachatelům šanci své provinění odčinit a vrátit se k běžnému životu, aniž by získal zkušenost s pobytem ve vězení. Restorativní přístup se proto uplatňuje zejména u mladých a mladistvých pachatelů. Hlavní rozdíly v zaměření úhlu pohledu trestající a restorativní justice je možné vidět v následujících bodech.

Trestající justice:

- trestný čin je primárně porušením práva a proviněním proti státu,
- porušením zákona vzniká vina,
- spravedlnosti je dosaženo prostřednictvím uznání viny pachatele a jemu způsobené újmy (uložení trestu),
- důraz je kladen na odstrašující funkci trestu,
- snaha je především o izolaci pachatele.

Restorativní justice:

- trestný čin je proviněním vůči poškozenému a narušením vzájemného vztahu, tedy konfliktem,
- trestný čin jako porušení normy vytváří závazky a povinnosti,
- spravedlnosti se dosahuje obnovením dobrých vztahů za účasti poškozeného, pachatele a členů komunity,
- důraz je kladen na zájmy poškozeného a odpovědnost pachatele,
- snaha je dát věci do pořádku na základě spolupráce a dohody všech zúčastněných.⁴⁵

Umístění ve vězení je dramatická změna, jež může vyvolat vážnou psychickou poruchu. Uvěznění má samozřejmě větší vliv na dospívajícího než na dospělého. Dospívající ve vězení přijde o většinu vlivů, které životně k dozrání potřebuje. Na druhé straně je vystaven mnoha vlivům, jež jeho osobnost deformují. Z psychologického hlediska je lhostejné, zda je mladistvý umístěn ve vazbě, či zda je ve výkonu trestu. Vazba, v níž je u nás umístěno několiknásobně víc mladistvých než ve vězení pro výkon trestu, je dokonce v mnoha ohledech horší než vězení pro výkon trestu. Každý člověk, který soudí, že nejlepším způsobem potírání kriminality je kriminál, by si měl představit, že by se on sám stal osobou, jež se kvůli svému skutku dostal za mříže. Z prostředí, ve kterém dosud žil a jež dobře zná, se ocitne v zařízení, které by ho nikdy předtím nenapadlo navštívit a jen stěží by si ho dobrovolně vybral pro strávení byť krátké doby. Přišel by o kontakt se svými blízkými, byl by ve vnuceném a neustálém kontaktu s lidmi, které si neměl možnost vybrat. Nepříznivé účinky vězení však nekončí dnem propuštění. Ten, kdo opustil brány věznic, se obvykle ocitá v životní situaci výrazně jiné, než byla ta před uvězněním. Je možné, že už nemá kde

⁴⁵ ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*. 1. vydání Praha: Partner Czech, 2003, str. 15-17.

bydlet, není pro něj jednoduché zazvonit u dveří svých přátel, možná se mu rozpadla rodina. Navíc mu chybějí informace a zkušenosti se změnami, k nimž zatím ve společnosti došlo a které ostatní lidé již považují za samozřejmé.⁴⁶

⁴⁶ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání Praha: Portál, 2003, str. 166-167.

9. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže

1.1.2004 nabyla v České republice účinnosti samostatná právní úprava, jejímž smyslem je komplexně upravit hmotněprávní i procesní aspekty trestání mladistvých, nově konstituovat systém specializovaných soudců mládeže a jasně stanovit ucelenou škálu možných reakcí na trestnou činnost mládeže. Jedná se o zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže. Počátek trestněprávní odpovědnosti je i nadále spojen s dosažením věku 15 let a zákon se vztahuje na tyto věkové kategorie:

- na děti mladší patnácti let,
- na mladistvé, kteří dovršili patnáctý rok a nepřekročili osmnáctý rok věku.

Pro obě tyto kategorie potom zavádí zákon o soudnictví termín mládež. Trestní odpovědnost mladistvých pachatelů je však dále podmíněna dosažením určitého stupně rozumové a mravní vyspělosti, aby takový pachatel mohl rozeznat nebezpečnost činu pro společnost nebo ovládat své jednání. Pokud je mladistvý podstatným způsobem duševně nezralý, není za své činy trestně odpovědný. Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá provinění. Čin, jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoně, není proviněním, jestliže je spáchán mladistvým a stupeň jeho nebezpečnosti je malý. Pro posouzení provinění platí trestní zákon s výjimkami, které jsou stanoveny v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže; tento zákon zároveň zavádí systém opatření, jimiž je možné reagovat na trestnou činnost mladistvých. Účelem opatření je především ochrana mladistvých pachatelů před škodlivými vlivy, vytvoření podmínek pro jejich zdraví, sociální a duševní rozvoj a dosažení toho, aby se zdrželi páčání trestné činnosti.⁴⁷

Vedle možnosti ukládat opatření ve věcech mládeže významným způsobem rozšiřuje možnost uplatnění upuštění od uložení trestního opatření, vytváří tak podmínky pro aktivní působení sociálního okolí. Upustit od trestního opatření mladistvého lze za předpokladu uznání viny a v případě, že provinění je menší společenské nebezpečnosti. Dále musí mladistvý svého činu litovat a projevovat účinnou snahu po jeho nápravě (§ 11).

Při upuštění od trestního opatření nebo podmíněném upuštění od trestního opatření mohou být uložena tato výchovná opatření:

- dohled probačního úředníka,
- probační program,
- výchovné povinnosti,
- výchovná omezení,

⁴⁷ *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. 1. vydání Praha: C.H.Beck, 2004, str. 1-7.

- napomenutí s výstrahou (§ 15).

Za spáchané provinění může soud uložit pouze tato trestní opatření:

- obecně prospěšné práce,
- peněžitě opatření,
- propadnutí věci,
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu,
- odnětí svobody nepodmíněně (§ 24).

Uvedený výčet ukazuje, že došlo k rozšíření alternativ k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Současně došlo k rozšíření výčtu polehčujících okolností, kdy u mladistvého lze přihlídnout k tomu, že pachatel absolvoval probační program, nahradil způsobenou škodu, odčinil či zmírnil újmu. Stejně se přihlíží k tomu, že se mladistvý chová tak, že lze předpokládat, že se v budoucnu již trestné činnosti nedopustí. Uložení nepodmíněného odnětí svobody je možné jen v závažných případech, trestní sazby odnětí svobody se snižují na polovinu s omezením, že horní hranice takto snížené sazby nesmí převyšovat pět let a dolní jeden rok. Mladiství pachatelé vykonávají trest ve věznicích odděleně od ostatních odsouzených nebo ve zvláštních odděleních pro mladistvé. Výjimečně lze mladistvému uložit trestní opatření v rozmezí pět až deset let. To se týká případů, kdy mladistvý spáchal takové provinění, za které trestní zákon povoluje uložení trestu výjimečného a pouze tehdy, pokud je stupeň nebezpečnosti pro společnost mimořádně vysoký.⁴⁸

⁴⁸ *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. 1. vydání Praha: C.H.Beck, 2004.

10. Výzkum

10.1 Úvod a východiska výzkumu

Protože pracuji jako vychovatelka ve Výchovném ústavu pro mládež, rozhodla jsem se zaměřit svůj výzkum na sociální deviaci mládeže v tomto zařízení. Pokusím se ověřit skutečnost, že jedním z kriminogenních faktorů, který má vliv na budoucí selhání v tomto smyslu, je špatné fungování rodiny jako základního socializačního činitele v dětství. Sociální zrání subjektu probíhá v dynamické jednotě s jeho sociálním polem a rodina představuje syntézu sociálních skutečností působících na jedince. Vztah mezi rodinou jako sociálním polem jedince a jeho psychickým a sociálním zráním je proto daleko těsnější než mezi individuálním vývojem a jednotlivým jevem sociální skutečnosti. Jestliže sociálně patogenní vývoj jedince může, ale také nemusí být výrazem dobrého klimatu v rodině v jeho dětství, naopak o jeho sociálním poli vypovídá sociálně patogenní vývoj vždy. Tento vztah je obousměrný. Svým výzkumem se pokusím posoudit kvalitu rodiny a výchovy, a sociální zrání v souvislosti s delikventním chováním mládeže. Netroufám si vytvářet vlastní hypotézy, ale mám-li vyjádřit svůj názor s přihlédnutím ke svým zkušenostem z praxe, pak se domnívám, že zvláště významným a častým faktorem jsou tělesné tresty. Zvolím tedy konkrétně tento jev jako jeden ze znaků, který s rodinou a se sociální minulostí respondentů úzce souvisí.

10.2 Metodika výzkumu

Nezbytná empirická data pro svůj výzkum budu získávat pomocí dotazování. Tazatelé budou klientky ústavu a těm předložím dotazníky k vyplnění. Metodu dotazníku jsem se rozhodla použít proto, že se jeví jako dostupná, lehce pochopitelná a vhodná pro zpracování. Dotazník je anonymní, aby mohl vést k pravdivým odpovědím respondentek. Výzkumu se účastní 50 respondentek ve věkovém rozpětí 15 – 18 let. U všech dotazovaných jsou diagnostikovány poruchy chování.

10.3 Cíl a předmět výzkumu

Cílem tohoto výzkumu je zjistit:

1. Kolik děvčat žilo v úplné rodině?
2. Jak hodnotí rodinné klima?
3. Přítomnost tělesných trestů v dětství?

V problematice úplné rodiny se pokusím zjistit, kolik procent respondentek žilo v úplné rodině, kolik pouze s jedním rodičem a kolik procent strávilo své dětství v dětském domově.

Pro hodnocení rodinného klimatu jsem použila uzavřenou otázku s pěti variantami odpovědí, které tvořily škálu od nejpříznivějšího klimatu (1) po nejhorší (5).

Odpověď na otázku tělesných trestů má sedmistupňovou škálu vyjadřující míru tohoto problému.

10.4 Dotazník

Otázka č. 1

V jaké rodině jste žila? (vyberte prosím jednu z níže uvedených odpovědí)

- a) v úplné rodině
- b) u jednoho z rodičů
- c) v dětském domově

Otázka č. 2

Jaká byla atmosféra ve Vaší rodině ve Vašem dětství a mládí? Pokud v různých obdobích byla atmosféra odlišná, uveďte od kdy do kdy (věk) platí.

- a) členové rodiny měli jeden o druhého zájem, chovali se k sobě laskavě
- b) každý člen rodiny se spíše staral sám o sebe
- c) rodina fungovala normálně, občas konflikty a hádky
- d) v rodině bylo především napětí, konflikty a hádky
- e) rodina byla silně narušena a mezi členy existovaly rvačky

Otázka č. 3

Byla jste tělesně trestána?

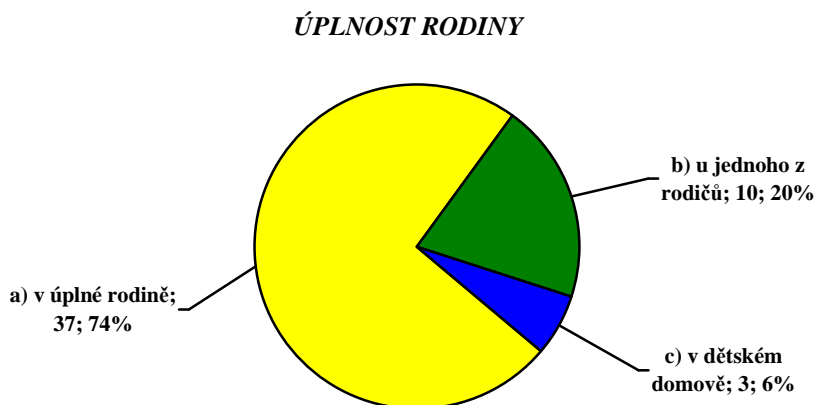
- a) vůbec ne
- b) občas ano, ale jen mírně
- c) často, ale mírně
- d) občas, ale velmi silně
- e) pravidelně a velmi silně
- f) fyzické tresty měly charakter týrání
- g) fyzické tresty měly následky na mém zdraví

10.5 Vyhodnocení výzkumu

Odpovědi jsem získala od všech klientek, takže výsledky průzkumu této 50 respondentů mají naznačit, jaký je vliv rodiny na problémové chování mladistvých děvčat umístěných ve výchovném ústavu.

1) ÚPLNOST RODINY

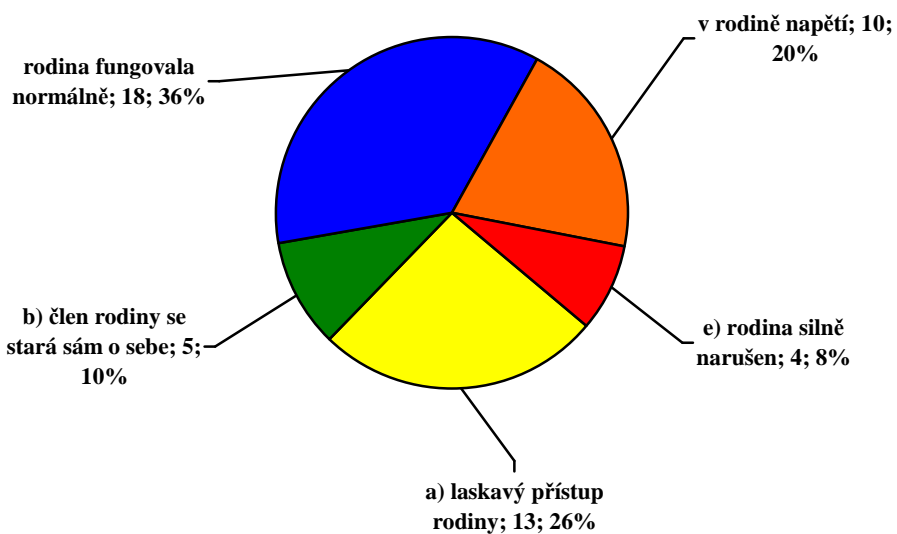
	počet odpovědí	počet odpovědí v %
a) v úplné rodině	37	74
b) u jednoho z rodičů	10	20
c) v dětském domově	3	6

2) RODINNÉ KLIMA

	počet odpovědí	počet v odpovědí v %
a) členové rodiny měli jeden o druhého zájem, chovali se k sobě laskavě	13	26
b) každý člen rodiny se spíše staral sám o sebe	5	10
c) rodina fungovala normálně, občas konflikty a hádky	18	36
d) v rodině bylo především napětí, konflikty a hádky	10	20
e) rodina byla silně narušena, mezi členy existovaly rvačky	4	8

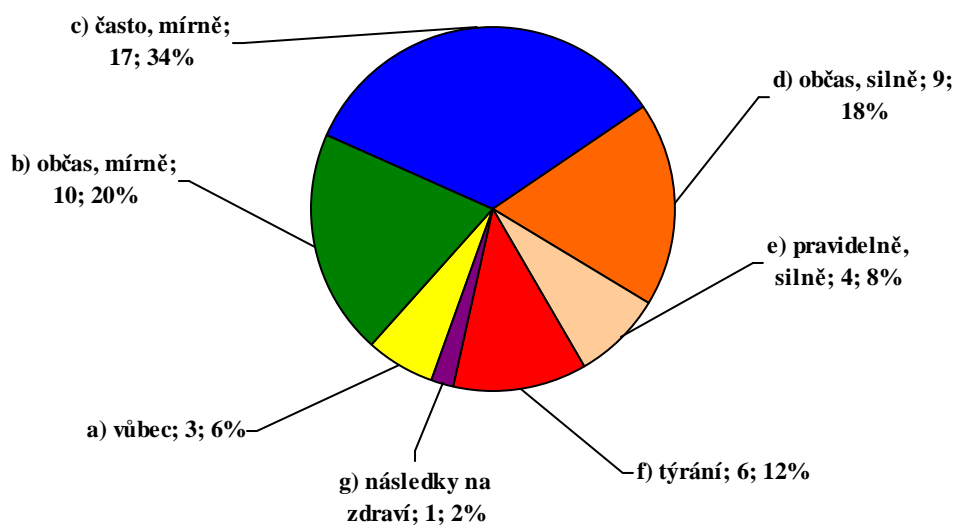
RODINNÉ KLIMA

3) TĚLESNÉ TRESTY

	počet odpovědí	počet odpovědí v %
a) vůbec ne	3	6
b) občas ano, ale jen mírně	10	20
c) často, ale mírně	17	34
d) občas, ale velmi silně	9	18
e) pravidelně a velmi silně	4	8
f) fyzické tresty měly charakter týrání	6	12
g) fyzické tresty měly následky na mém zdraví	1	2

TĚLESNÉ TRESTY

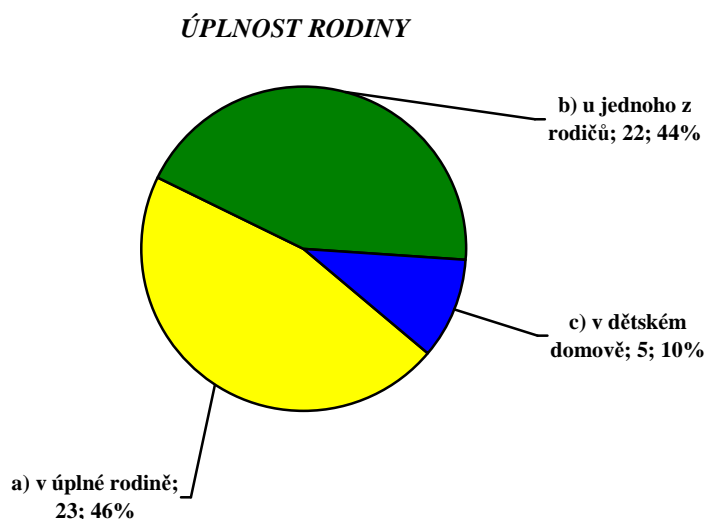

Vzhledem k výsledkům výzkumu pomocí dotazníků a pochybnostem o jeho validitě, vystavím jeho fakta konfrontaci s osobní dokumentací klientek. Budu pracovat s reálnými fakty a vycházet z výsledků a závěrů, které svým šetřením zjistili pracovníci odborů péče o dítě, kurátoři a soudy.

1) ÚPLNOST RODINY

K otázce týkající se úplnosti rodiny - celkového počtu padesáti děvčat žilo v úplné rodině pouze 23 děvčat.

	počet odpovědí	počet odpovědí v %
a) v úplné rodině	23	46
b) u jednoho z rodičů	22	44
c) v dětském domově	5	10

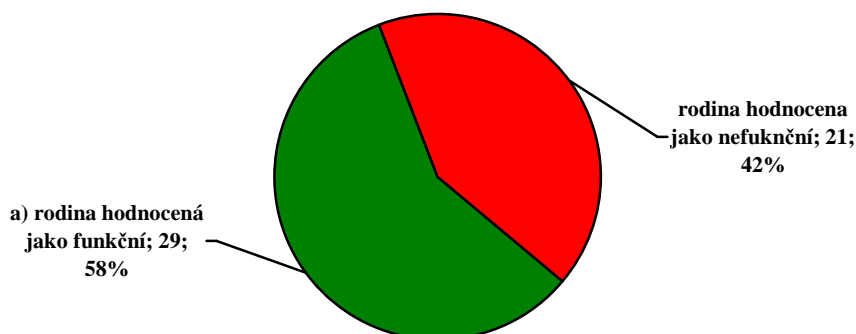

2) RODINNÉ KLIMA

Rodinné klima a jeho vliv na formování osobnosti ukázalo tuto skutečnost. Většina rodin byla silně narušených a nefunkčních, časté byly konflikty, hádky a rvačky.

	počet odpovědí	počet odpovědí v %
a) rodina hodnocená jako funkční	29	58
b) rodina hodnocená jako nefunkční	21	42

RODINNÉ KLIMA

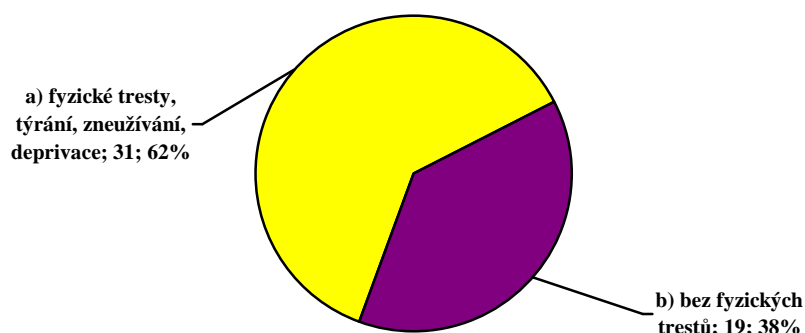

3) TĚLESNÉ TRESTY

Tělesné tresty a týrání s následky na zdraví (také psychickém) byly zjištěny u velké části delikventní mládeže.

	počet odpovědí	počet odpovědí v %
a) fyzické tresty, týrání, zneužívání, deprivace	31	62
b) bez fyzických trestů	19	38

TĚLESNÉ TRESTY

Při studiu jednotlivých anamnéz mě zaujala ta skutečnost, že u devatenácti dívek byl jeden z rodičů, nejčastěji otec, v minulosti nebo v současnosti ve výkonu trestu odnětí svobody. To spolu s předchozími výsledky potvrzuje, že rodina jako primární socializační činitel ovlivňuje osvojování sociálních vzorců a rolí, které mohou zcela jednoduše sloužit i jako modely lidského jednání.

11. Závěr

Pokusila jsem se zmapovat a objasnit problematiku kriminality mladistvých, protože hlubší porozumění delikventnímu jednání má zásadní význam pro efektivní převýchovnou práci, speciálně vzhledem k mojí pracovní náplni pro volbu vhodných výchovných postupů, jakož i z hlediska aplikace účinných preventivních programů, omezujících vznik a rozvoj tohoto společensky nežádoucího chování.

Jde o to vytvořit co nejširší prostor pro tvořivou práci s mladými lidmi, které pomůže jemu samotnému objevit a využít vlastních možností a jejichž prostřednictvím, bude společnost neustále konfrontována s možnostmi, v nichž nelze efektivně kontrolovat zmiňovanou problematiku. Také je pozitivní, že Zákon o soudnictví ve věcech mladistvých reaguje na požadavek uplatňování zvláštního přístupu při řešení kriminality a přináší nové možnosti opatření, kterými lze působit.

Je správné, že u nás oproti minulým letům v případech mladistvých výrazně klesá počet ukládaných trestných opatření, ale tuto situaci je potřeba dále výchovně posílit. V krizových životních uzlech je třeba člověku pomoci. Pomoci odborně, včas, správným způsobem, odpovídající metodikou a k tomu je nezbytně nutná také výchova nové generace sociálních pracovníků, kteří v rámci sociální politiky, která je součástí každého sociálního státu, profesionálně provedou člověka jeho životní cestou.

12. Seznam použité literatury:

- ČERNÍKOVÁ, V. a kolektiv. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. 1. vydání Praha: Policejní akademie ČR, 2002. ISBN 80-253-033-9.
- JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J., PILAŘ, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vydání. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.
- LABÁTH, V. a kolektiv. *Riziková mládež*. 1. vydání Praha: Slon, 2001. ISBN 80-85850-66-4.
- MACEK, P. *Adolescence*. 2. vydání Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.
- MATOUŠEK, O., MATULOVÁ, A., KOPOLDOVÁ, B., CHALUPOVÁ, J., HALÍK, T. *Práce s rizikovou mládeží*. 1. vydání Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-064-2.
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 1. vydání Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2.
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X.
- MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. 1. vydání Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2511-5.
- NIKL, J. *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci*. 1. vydání Praha : Policejní akademie ČR, 2000. ISBN 80251-033-9.
- PIPEKOVÁ, J. a kolektiv. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 1. vydání Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-65-6.
- RICHTEROVÁ, L., TRNKA, V., HOLUB, V., MECÍŘ, J. *Psychopatologie*. 1. vydání Praha: SPN, 1969. ISBN 16-903-69.
- SAK, P. *Proměny české mládeže*. 1. vydání Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8.
- SOVÁK, M. *Nárys speciální pedagogiky*. 5. vydání Praha: SPN, 1980. ISBN 14-414-83.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. 2. vydání Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.
- Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.*
- Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. 1. vydání Praha: C.H.Beck, 2004. ISBN 80-7179-829-0.
- ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*. 1. vydání Praha: Partner Czech, 2003. ISBN 80-902998-1-4.
- ZOUBKOVÁ, J. *Kontrola kriminality mládeže*. 1. vydání Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2001. ISBN 80-86473-08-2.

13. Abstrakt

Jméno autora bakalářské práce:	Miloslava Dlouhá
Vedoucí bakalářské práce:	Mgr. Jana Šimečková
Škola:	Jihočeská univerzita, Teologická fakulta Č. Budějovice
Téma:	Kriminalita mládeže
Rok odevzdání:	2007
Počet stran:	45

Bakalářská práce mapuje problematiku kriminality mladistvých z pohledu specifika období adolescence, analyzuje možné příčiny protiprávního jednání, hodnotí vývoj kriminality mladistvých s přihlédnutím k rozličným kriminogenním faktorům a současně hodnotí principy preventivní a trestní politiky v naší republice se zaměřením na specifika této skupiny obyvatel.

Abstract

Name of author: Miloslava Dlouhá
Bachelor work master: Mgr. Jana Šimečková
School: Jihočeská univerzita, Teologická fakulta Č. Budějovice
Topic: Youth criminality
Year of delivery: 2007
Number of pages: 45

My bachelor work is focused on the youth criminality problems from the point of view of the adolescence period. It analyses the possible causes of the unlawful actions, evaluates the youth criminality development, taking account at different criminogen factors. At the same time it evaluates the principles of the preventive and punitive politics in our republic, focusing on specifications of this group of inhabitants.